

Το ζιζάνιο της συνωμοσίας

Ο **Πιερ-Αντρέ Ταγκιέφ** επανέρχεται με ένα οξυδερκές εγχειρίδιο για την προέλευση, τις καταστατικές αρχές και τη μερική κανονικοποίηση των συνωμοσιολογικών αφηγημάτων

Μετάφραση Σώτη Τριανταφύλλου. Εκδόσεις Πατάκη, 2016, σελ. 384, τιμή 15,90 ευρώ

ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗ

Η «Σύντομη πραγματεία περί συνωμοσιολογίας» του γάλλου φιλοσόφου Πιερ-Αντρέ Ταγκιέφ εκδίδεται στα ελληνικά σε κατάλληλη συγκυρία. Αν και γραμμένο το 2012, πολύ νωρίς για να συμπεριλάβει τον αντίκτυπο του Βρεξίτ και της εκλογής του Ντόναλντ Τραμπ στην προεδρία των ΗΠΑ, προτάσσοντας ένα χωρίο του *Μαρσέλ Προυστ* είναι σαν να προοικονομεί τις εξελίξεις: «Τα γεγονότα δεν εισχωρούν στον κόσμο όπου φυτρώνουν οι πεποιθήσεις μας, ούτε τις προκαλούν ούτε τις καταστρέφουν. Καμιά φορά τις διαψεύδουν αλλά χωρίς να τις αποδυναμώνουν». Τη στιγμή που οι πολιτικές αναλύσεις επικουρούν τον ως τώρα κυρίαρχο για την ερμηνεία της στροφής των δυτικών εκλογικών ακροατηρίων όρο του εθνικολαϊκισμού με την έννοια της «πολιτικής της μετα-αλήθειας» (post-truth politics), ο καθηγητής της Sciences Po παρέχει πρόσθετα συνδεδεμένα δεδομένα για τα συγκοινωνούντα δοχεία μεταξύ κρίσης, κοινωνικών διεργασιών και ιδεολογικών μετατοπίσεων υπογραμμίζοντας για πολλοστή φορά τη σημασία της σύγχρονης εξάπλωσης των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων.

Αρχές και περιεχόμενο

Το έδαφος που καλύπτει ο Ταγκιέφ είναι γνωστό. Το έχει

διανύσει επανειλημμένα στις «Θεωρίες συνωμοσίας» (εκδ. Πόλις), στον «Μύθο των Σοφών της Σιών» (εκδ. Πόλις), στο «Συνωμοσιολογική σκέψη και "θεωρίες της συνωμοσίας"» (εκδ. Επίκεντρο). Εδώ διεξέρχεται το ζήτημα με πιο συνοπτικό και περιεκτικό τρόπο συνθέτοντας μια μικρή ανατομία που συμπυκνώνει τα πιο εξέχοντα χαρακτηριστικά των συνωμοσιολογικών αφηγήσεων: ορισμούς, κανόνες, γενεαλογία, αρχές συγκρότησης, ορόσημα από την εποχή των «Πρωτοκόλλων των Σοφών της Σιών» ως τον ναζισμό και την 11η Σεπτεμβρίου. Διακρίνει μείζονα «συνωμο-

στάσεων» (ελευθεροτέκτονες και Illuminati) προκειμένου να αποδώσουν το 1789 σε ένα μυστικό σχέδιο, όχι σε μια πολιτική και κοινωνική τροπή, με στόχο την καταστροφή του χριστιανικού πολιτισμού.

Η συνωμοσιολογία απολυτοποιεί τη σημασία του εμπρόθετου παράγοντα και εξοβελίζει την τυχαίοτητα, γράφει ο Ταγκιέφ. Συμπώσεις δεν υπάρχουν, υφίστανται μόνο ενδείξεις που κατόπιν αξιοποιούνται ως αποδείξεις στο πλαίσιο μιας αλληλουχίας επιφανειακά ορθολογικής («υπερ-ορθολογικής» μάλλον, «καταχρηστικής αναζήτησης αιτίων», όχι παραλογισμού, διευκρινίζει), στην πραγματικότητα όμως διπλωτικής αυτού που ο αμερικανός ιστορικός *Ρίτσαρντ Χόφσταντερ* όριζε ως «παρωδικό ύφος». «Ψευδο-κοινωνιολογία» και «κατά φαντα-

ται μόνο υπερβολικά περιπεπλεγμένη, αλλά ακατανόητη και απειλητική». Αν αντικαταστήσει κανείς απρόσωπες δυνάμεις και διεργασίες («οικονομία», «τεχνολογική ανάπτυξη», για παράδειγμα) με άτομα και συλλογικές οντότητες (ας πούμε, «μετανάστες», «Ευρωπαϊκή Ένωση»), το τοπίο ξεκαθαρίζει απότομα, οι περιπλοκές απλοποιούνται, το αφήγημα των ευθυνών ομαλοποιείται. Η «κατάσταση γνωσιολογικής ασυμφωνίας» επιλύεται διά της δαιμονοποίησης.

Η συνωμοσία στον 21ο αιώνα

Ιδιαίτερο βάρος για την τρέχουσα πολιτική συγκυρία έχει η σημερινή μετεξέλιξη των «μεγασυνωμοσιών», όπως σκιαγραφείται σε διάφορα σημεία του κειμένου. Για τον Ταγκιέφ το επικρατέστερο πλέγμα έχει δομηθεί με «συμβολικά υλικά από ποικίλες παραδόσεις (αντιμασσονισμό, αντισημιτισμό, αντισιωνισμό, αντιαμερικανισμό, αντικαπιταλισμό)», όπου «η παγκοσμιοποίηση συλλαμβάνεται και καταγγέλλεται ως δαιμονική διαδικασία». Στην εκδοχή που εκπορεύεται από την «ανασύνθεση του επαναστατικού κινήματος» οι κυρίαρχες ελίτ («η Διεθνής των πλουσίων») απεργάζονται τον περαιτέρω πλουτισμό τους μέσω της φτώχειας των φτωχών. Στη μανιχαϊστική διαίρεση μεταξύ «ισχυρών» και «λαών» κατατείνει η τροπή από τις «επαναστατικές» συνωμοσίες του 19ου ή του 20ού αιώνα στις «αντεπαναστατικές» ή «νεοαντιδραστικές» του 21ου, δείκτης των συλλογικών φόβων των αντίστοιχων εποχών. Παρόμοιο χαρακτήρα παρουσιάζουν οι δοξασίες της συνωμοσιολογικής άκρας Δεξιάς

«Σε κατάσταση κρίσης», τονίζει ο Ταγκιέφ, «η κοινωνία γίνεται δυσανάγνωστη στα μέλη της· δεν φαίνεται μόνο υπερβολικά περιπεπλεγμένη, αλλά ακατανόητη και απειλητική»

σιολογικά κύματα» σε περιόδους «παγκόσμιας κρίσης ή μεγάλων ανατροπών που διαταράσσουν τις κοινωνικές αξίες και νόρμες». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Γαλλική Επανάσταση, στιγμή κατά την οποία εμφανίζεται η ιδέα της «μεγάλης συνωμοσίας»: πρόσωπα όπως οι *αββάζ Μπαρρυέλ* και *Τζον Ρόμπινσον* συγκροτούν «συλλογικά υποκείμενα οικουμενικών δια-

οσία πολιτική επιστήμη», όπως προκύπτει από την ανάλυση του φιλοσόφου *Καρλ Πόπερ*, η συνωμοσιολογική αναπαράσταση του κόσμου προσδίδει νόημα, πλαίσιο και εξηγητικές αρχές σε γεγονότα που διαφορετικά μοιάζουν απλά γνωρίσματα μιας αποσταθεροποιητικής εποχής. «Σε κατάσταση κρίσης», τονίζει ο Ταγκιέφ, «η κοινωνία γίνεται δυσανάγνωστη στα μέλη της· δεν φαίνε-

που θέτει στο στόχαστρό της τις επίσημες κυβερνήσεις και τη «δημοκρατία της κλεπτοκρατίας» ή των τζιχαντιστών και της «συνωμοσίας κατά του Ισλάμ».

Αν η ισχύς και η επικράτεια των συνωμοσιολογικών αναπαραστάσεων αυξήθηκε από τη δεκαετία του 1990 και εντεύθεν, παρατηρεί ο Ταγκιέφ, αυτό οφείλεται στον συνδυασμό της έλευσης του Διαδικτύου και της διαπίστωσης ενός εσωτερικού κενού στην ίδια τη δημοκρατία. Το πλήθος, η ταχύτητα, η έλλειψη διαλογής της πληροφορίας, η δυσπιστία στην αξιοπιστία των ΜΜΕ οδηγούν σε έναν ριζικό γνωσιολογικό σχετικισμό που λανθασμένα ταυτίζει το αναφαίρετο δικαίωμα έκφρασης γνώμης με την αξία της αλήθειας των λόγων που εκφέρονται. Η οριστική κατάρρευση των κοσμικών θρησκειών που συνόδευσαν τα δημοκρατικά καθεστώτα επί δύο αιώνες απέδειξε ότι ο φιλελεύθερος ατομικισμός δεν αρκεί για να εμπνεύσει τις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας. Μια εντεινόμενη κοινωνική απαίτηση για τον εντοπισμό των «ενοχών» για την πορεία της Ιστορίας συνεχίζει τις συνωμοσιολογικές εξάρσεις του πρώιμου 21ου αιώνα, από την 11η Σεπτεμβρίου και την παγκόσμια οικονομική κρίση ως τη γρίπη των χοίρων και την υπόθεση Στρος-Καν.

Άκρα δυσπιστία και άκρα ευπιστία συναντώνται τελικά, κατά τον συγγραφέα, σε ένα σύμπαν άπειρης υποψίας. Αμφιβάλλοντας για τα πάντα ή αναζητώντας μονίμως κρυφά αίτια εγκαθίσταται κανείς στο πεδίο μιας ριζικής αμφιβολίας, η οποία, όπως ακριβώς στην περίπτωση της άκριτης αποδοχής, αναιρεί την ανάγκη κριτικής, δημιουργικής σκέψης. Ο ίδιος δεν είναι αισιόδοξος: «Οι δαίμονες που συνοδεύουν την κουλτούρα της συνωμοσίας έχουν ενσωματωθεί στην πολιτισμική αγορά και έχουν γίνει καταναλωτικό αγαθό». Ως εκ τούτου, αναμένει ότι οι συνωμοσιολογικές ερμηνείες «σαν τα ζιζάνια, θα φυτρώνουν πάντα και παντού». Ωστόσο, από την ανάλυσή του απορρέει η άμεση διασύνδεση παρόμοιων αφηγημάτων με τα ιστορικά συμφραζόμενα: η ύπαρξη συνωμοσιολογικών κυμάτων σε εποχές κρίσης ή μετάβασης υποβάλλει μια ιδέα παλίνρροιας και άμπωτης που αντιστοιχεί στη διαδοχή τάξης και αταξίας στις νεωτερικές κοινωνίες. Αν αυτό ισχύει, η ρύθμιση της εντροπίας (μέσω της εκπαίδευσης, όπως προτείνει ο Ταγκιέφ) μπορεί να αντισταθμίσει την αύξηση του συνωμοσιολογικού φόρτου. Η κατάκτηση μιας γωνιάς κανονικότητας δεν σημαίνει την οριστική άλωση της.

